

DE DRIJFVEREN VAN MARC GROENHUIJSEN

Recht met de ramen

OPEN

“Rechtswetenschap en studie zijn alleen zinvol als zij in verband worden gebracht met de problemen van gewone mensen”, vindt hoogleraar strafrecht en victimologie Marc Groenhuijsen. In zijn werk probeert hij dan ook wetenschap en werkelijkheid nader tot elkaar brengen. “Pas als je weet wat er gebeurt met mensen die op straat lopen, wordt het strafprocesrecht interessant.”

door **Miek Smilde** foto's **Chantal Ariëns**

Zijn werkkamer op de Universiteit van Tilburg biedt aan de zuidkant een weids uitzicht over de bossen van België. Marc Groenhuijsen wijst op de kerktoren van Goirle, waar hij woont. Aan de wand hangen diverse oorkondes die hij zelf schertsend ‘niveau zwemdiploma’ noemt. Het zijn eerbewijzen voor de beste docent, die Groenhuijsen diverse keren kreeg. Thuis bewaart hij de talloze andere onderscheidingen die hij ontving voor zijn wetenschappelijke werk, vooral op het gebied van de victimologie.

Groenhuijsen wordt, in Nederland en internationaal, gezien als een van de *founding fathers* van het vakgebied waarin de studie naar slachtoffers van strafbare feiten centraal staat. Die studie is breed, en multidisciplinair opgezet. Aan het interfacultaire onderzoeksinstituut INTERVICT, dat Groenhuijsen in 2005 oprichtte, zijn naast juristen ook criminologen, sociologen, psychologen en economen verbonden. Momenteel doen de onderzoekers van het instituut, met behulp van EU-gelden, een groot internationaal onderzoek naar de effectiviteit van maatregelen die in de diverse landen binnen en buiten het strafrechtelijk systeem zijn genomen om de positie van slachtoffers te verbeteren. *Victim empowerment*, heet dat. “Per jaar worden meer dan één miljard mensen op de wereld slachtoffer van misdrijven”, stelt Groenhuijsen onderkoeld. “In Nederland zijn dat er per jaar meer dan vier miljoen. Elk jaar kun je een stadion als de Arena in Amsterdam vullen met mensen die post traumatische stressklachten overhouden aan een misdrijf. Dan heb je het over meer dan 50.000 mensen, elk jaar opnieuw. Met alle gevolgen van dien voor hun functioneren in een gezin, op het werk. Slachtoffer worden heeft niet alleen psychologische en juridische gevolgen, maar ook economische. Ons doel is te onderzoeken welke interventies nu het meest effectief zijn om de nadelige gevolgen van het slachtofferschap zoveel mogelijk te beperken.”

Opdracht

Al aan het eind van zijn studie aan de Universiteit Utrecht, eind jaren zeventig, wist Groenhuijsen dat zijn weg in de wetenschap lag. Niet alleen omdat hij analytisch en theoretisch zeer goed was onderlegd – Groenhuijsen wilde eigenlijk wiskunde studeren – maar ook omdat hij het als zijn opdracht voelde wetenschap en werkelijkheid nader tot elkaar te brengen. “Rechtswetenschap en studie zijn alleen zinvol als zij in verband worden gebracht met de problemen van gewone mensen”, zegt Groenhuijsen. “Dan heb ik het over de kleine problemen van grote mensen en de grote problemen van kleine mensen. Toen ik studeerde, gebeurde dat te weinig. Een vak als burgerlijk procesrecht was destijds gericht op procedures, regeltjes, termijnen, bedragen, formaliteiten. Als een student die allemaal uit het hoofd had geleerd, en hij vroeg aan de hoogleraar of hij deze regels ook kon toepassen als hij iets had gekocht wat niet werkte, schoot de professor in de lach. ‘Nee’, zei hij dan, ‘het BPR is er natuurlijk niet voor vorderingen van 1500 gulden van ▶

Marc Groenhuijsen

Marc Groenhuijsen (1956) is hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit van Tilburg, en heeft daarnaast de leeropdracht victimologie. Hij was rechter-plaatsvervanger in de rechtbank Rotterdam, en is raadsheer-plaatsvervanger in het gerechtshof van Arnhem. In 2005 richtte hij het interfacultaire onderzoeksinstituut INTERVICT op (International Victimology Institute Tilburg). Groenhuijsen bekleedt talloze bestuursfuncties; hij is onder meer lid van de board of directors van de International Society of Criminology, lid van de board of directors van de International Organization for Victim Assistance (IOVA), vice president of the World Society of Victimology en voorzitter van de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor strafrecht.

Na zijn studie in Utrecht, waar hij afstudeerde in de rechtstheorie, werd hij wetenschappelijk medewerker en later universitair (hoofd)docent aan de Rijksuniversiteit Leiden. Groenhuijsen promoveerde in 1985 cum laude op het proefschrift *Schadevergoeding voor slachtoffers van delicten in het strafgeding*, waarvoor hij de Moddermanprijs kreeg. In zijn verdere loopbaan kreeg hij diverse onderscheidingen, veelal op het gebied van de victimologie. In 2007 ontving hij de dr. Hendrik Muller Prijs voor gedrags- en maatschappijwetenschappen van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De jury loofde hem met de woorden: “Hij is een jurist zoals maatschappijwetenschappers zich wensen, maar in de bestaande juristenwereld zelden wordt aangetroffen.” Groenhuijsen is getrouwd en heeft twee zoons.

**“WIE NETJES ‘SORRY AGENT’ ZEGT,
LOOPT MINDER KANS TE WORDEN
AANGEHOUDEN DAN IEMAND DIE
FULMINEERT ‘GA BOEVEN VANGEN’”**

gewone mensen, het gaat alleen om grote bedragen, want er is een oud adagium *wie procedeert om een koe geeft er een toe.* Die uitdrukking is mij altijd bijgebleven. Ik heb mijn leven gewijd aan het strafproces, maar vanaf het begin, hield ik mijzelf voor dat dit mij nooit zou gebeuren. Ik heb het recht willen bestuderen met de ramen open. Pas als je weet wat er gebeurt met mensen die op straat lopen, wordt het strafprocesrecht interessant.”

Verbale bagage

Het waren vooral de onvolkomenheden in het systeem die Groenhuijsen destijds aantrokken tot het strafprocesrecht. De oneerlijkheid van het bestaan. “Aangetoond is dat mensen met het laagste inkomen en de minste opleiding de meeste kans hebben met het strafrechtelijk systeem in aanraking te komen. En als ze daarmee in aanraking komen, hebben ze de grootste kans het er slecht van af te brengen.

Ik wil proberen te begrijpen waarom dat zo is. Het kan toch niet zo zijn dat politiemensen, officieren van justitie en rechters bewust de zwaksten in de samenleving discrimineren? Het is geen doelbewuste actie, maar achter het patroon zit een verklaarbare dynamiek. De verbale bagage die iemand heeft, is bijvoorbeeld vaak bepalend. Wie netjes ‘sorry agent’ zegt, loopt minder kans te worden aangehouden dan iemand die fulmineert ‘ga boeven vangen’. Hetzelfde gebeurt in de rechtszaal. Mensen met een opleiding zijn in staat hun verhaal te doen en komen er verhoudingsgewijs beter af.” Groenhuijsen herinnert zich in dit licht een verhaal over een woonwagenebewoner die zich voor de rechter moest verantwoorden, omdat hij zijn moeder had bedreigd en had geroepen: ‘Goor wijf, ik steek je voor je flicker’. Zijn advocate wist de rechter milder te stemmen door op te merken dat deze uitdrukking paste in de taal en cultuur van het woonwagenekamp. ‘Edelachtbare’, zei ze, ‘het is alsof u tegen uw moeder zou zeggen: Moeder, u bent geen dame’.” Op grond van de sterke behoefte de wetenschap niet te isoleren van de werkelijkheid, is Groenhuijsen al vanaf het begin van zijn carrière plaatsvervanger, eerst bij de rechtbank, daarna bij het hof. Deze praktijkervaring noemt hij “ongelooflijk belangrijk”. Veel zegt hij te hebben geleerd van twee vrouwelijke voorzitters van de meervoudige strafkamer, zowel op de rechtbank als bij het hof. “Beiden letten betrekkelijk weinig op formaliteiten en gingen zoveel mogelijk op zoek naar de mens achter de verdachte, naar de belangen achter het delict”, vertelt Groenhuijsen. “Ze hielden de blik gericht op de toekomst, en probeerden zoveel mogelijk nieuwe schade voor betrokkenen te voorkomen. Het is veel belangrijker dat perspectief voor ogen te houden dan de papieren werkelijkheid van het proces-verbaal, of artikel x lid y van het wetboek van strafvordering. Wetenschappers kunnen als plaatsvervanger een bijdrage leveren aan de rechtspraak, mits ze met een open geest deelnemen aan het proces. Je moet daar niet als wetenschapper gaan zitten om uit te leggen hoe het leerstuk van het voorwaardelijk opzet moet worden toegepast. Je moet willen leren.”

Juridische aanname

Het is de werkelijkheid geweest die de ontwikkeling van de studie naar en de aandacht voor het slachtoffer heeft gestimuleerd, meent Groenhuijsen. Vooral het feit dat in de jaren zeventig en tachtig steeds meer professionals – politiemensen, rechters, advocaten – zelf slachtoffer werden, heeft de ontwikkeling van de rechten van het slachtoffer gestimuleerd. Oorspronkelijk was er voor het slachtoffer geen plaats in het op de dader gerichte strafrecht. “De verdachte verdient een eerlijk proces”, verklaart de hoogleraar die omissie. “Dat is een juridische aanname. Om dat te kunnen garanderen, moesten zaken als emoties, en geldkwesties buiten de deur blijven, vonden juristen. Bovendien, en dat is ook weer typisch een juridische aanname, dacht men dat daar het burgerlijk recht voor was. Als het slachtoffer iets van de da-

der wilde, moest hij maar naar de burgerlijk rechter. Volgens de studieboekjes klopt dat ook. Een misdrijf is een onrechtmatige daad, klaar, schadevergoeding. Maar in de werkelijkheid werkte dat voor geen meter. Wij hebben onderzocht dat de gemiddelde schade die een misdrijfslachtoffer lijdt een paar honderd euro bedraagt, en dan heb je niets aan de civiele rechter. Het systeem klopt dan juridisch wel, maar maatschappelijk niet. En als echt blijkt dat het juridische systeem onrechtvaardig uitpakt, moet je het anders inrichten.”

Ellende beperken

In twintig jaar tijd is er veel verbeterd. Vanaf het midden van de jaren tachtig werden richtlijnen ingevoerd over de manier waarop politie en justitie met slachtoffers om moesten gaan. Bejegening is een niet te onderschatten factor van betekenis, onderstreept Groenhuijsen. “Bij de meeste slachtoffers wordt nooit een dader gevonden, en volgt dus ook geen strafproces. Dat is ook zo’n preoccupatie van juristen, het proces. Maar in driekwart van de gevallen komt er helemaal geen proces. Maar alle slachtoffers krijgen te maken met de politie. Dus hoe ze daar worden behandeld, is veel belangrijker dan het wetboek van strafvordering over de terechtzitting.”

Een tweede belangrijke stap voorwaarts was de invoering van slachtofferhulp, hoewel dat op zichzelf niets met het strafrecht heeft te maken. Desondanks noemt Groenhuijsen het “een wezenlijke verbetering”. Tot slot kwam er formele wetgeving. In 1995 werd de wet-Terwee ingevoerd, waardoor de voegingsmogelijkheden van slachtoffers als benadeelde partij werden verruimd. Tien jaar later werd het spreekrecht ingevoerd.

Groenhuijsen is ervan overtuigd dat zonder deze wetten grote groepen slachtoffers er minder goed aan toe zouden zijn. “Ik geloof sterk dat je in het recht niet moet streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal, maar dat je moet proberen om de ellende van zoveel mogelijk mensen te beperken. Die doelstelling kun je ook makkelijker toetsen. Ellende beperken. Door een misdrijf is vaak onherstelbare schade berokkend. Het minste wat we kunnen doen is te proberen de schade er voor het slachtoffer niet nog groter op te laten worden.” Een absolute mijlpaal is wetsvoorstel 30143 dat het parlement naar verwachting nog dit jaar zal aannemen. Het voorstel beoogt aanpassing van het wetboek van strafvordering waarin een aparte afdeling wordt gewijd aan de rechten van het slachtoffer. Groenhuijsen is trots op Nederland. “Ik vind het een teken van beschaving dat in het wetboek zelf rechten worden toegekend aan het slachtoffer als slachtoffer, los van zijn eventuele rol als getuige, of als benadeelde partij, maar als iemand die het verdient om op een correcte manier bejegend te worden. Misschien is het treurig dat we het als een teken van beschaving moeten aanmerken als iemand het respect krijgt dat hij verdient, maar ik ben desondanks toch blij.”

Private strafvervolgning

Daarmee is zijn werk als wetenschapper niet voltooid. Integendeel. Groenhuijsen heeft de ambitie om wereldwijd zo-

“DAT IS OOK ZO’N PREOCCUPATIE VAN JURISTEN: HET PROCES. MAAR IN DRIEKWART VAN DE GEVALLEN KOMT ER HELEMAAL GEEN PROCES”

veel mogelijk effectieve interventies te kunnen toetsen opdat de rechten van slachtoffers beter worden geëffectueerd. Van Japan tot Kroatië, van Australië tot San Francisco geeft hij lezingen en colleges over wat werkt en wat niet. “Veel landen willen slachtoffers een grotere inbreng geven, zonder dat dat ten koste gaat van een eerlijk proces. Wij doen daarvoor als een van de weinige instituten ter wereld onderzoek. Wat is een verantwoorde manier om slachtoffers te helpen binnen het juridisch spectrum? Dat willen we toetsen, en empirisch kunnen onderbouwen.”

Een voorbeeld van de manier waarop het vooral niet moet, is de private strafvervolgning. Het slachtoffer kan in dat geval vervolging instellen als het Openbaar Ministerie dat niet doet. Empirische studies hebben uitgewezen dat de positie van het slachtoffer door deze zogeheten *citation directe* niet verbeterd. Te vaak blijken slachtoffers onder druk te worden gezet, of ze draaien op voor de kosten. Het is evenmin een ▶

**“HET IS DE TAAK VAN JURISTEN OM DE
TOTALE HOEVEELHEID ONRECHT IN DE
SAMENLEVING TE MINIMALISEREN”**

goed idee het slachtoffer een stem te geven bij het bepalen van de hoogte van de straf, vindt Groenhuijsen. Dat werkt rechtsongelijkheid in de hand, en is slecht voor het eerlijke proces voor de daders. Toch vinden mensen het vaak een goed idee. En dat is precies het dilemma, weet Groenhuijsen. “Als de man op de markt zegt: ik wil invloed op de strafmaat, en wij zeggen als juristen dat dat slecht is voor hem en voor het systeem, moeten we dat in elk geval hebben onderzocht. Maar victimologie is niet uitsluitend de studie naar de

wensen van het slachtoffer, of van de samenleving. Victimologie houdt ook rekening met de uitgangspunten van het strafrechtelijk systeem en die hebben niets aan waarde ingeboet.”

Marathon

Uit het empirische onderzoek dat Groenhuijsen begeleidt, blijkt dat slachtoffers vooral worden geholpen als de bestaande rechten, zoals het recht op informatie, ook echt worden toegepast. In de praktijk blijkt dat lastig genoeg. Groenhuijsen wil weten hoe dat komt. “Als ik spreek met nabestaanden van vermoorde mensen, uiten ze vaak de klacht dat ze niet weten hoe ver een onderzoek is, of waarom het onderzoek is gestopt, of waarom een bepaald idee niet wordt uitgezocht. Het is een fundamenteel recht te worden geïnformeerd, en de betrokken officials hebben echt allemaal het beste voor met het slachtoffer, en toch lukt het niet. Hoe kan dat? Dat is een interessante wetenschappelijke vraag: hoe kan het dat politie en justitie de norm onderschrijven en er graag aan willen voldoen en dat het dan toch zo vaak misgaat? Dat is victimologie.”

Uiteindelijk hoopt Groenhuijsen met zijn onderzoek de maatschappij te dienen. Dat is de taak van elke jurist, vindt hij. “Juristen moeten als beroepsgroep opkomen voor de gerechtigheid. Maar ze weten niet hoe ze dat moeten doen en ze weten niet wat gerechtigheid is. Ik weet ook niet wat gerechtigheid is. Maar ik weet wel wat onrecht is, en ik herken het als ik het zie. Het is de taak van de beroepsgroep van juristen en van rechtswetenschappers om de totale hoeveelheid onrecht in de samenleving te minimaliseren. Dat betekent dat we de uitdaging aandurven om met behulp van methoden van psychologen en sociologen het onrecht te definiëren en te kwantificeren. We moeten het lef hebben om ervoor te zorgen dat de maatregelen die juristen nemen om het onrecht te bestrijden ook effectief zijn. Als wij maatregelen nemen om in een strafrechtelijke omgeving slachtoffers beter te bejegenen, dan moeten we als juristen niet tevreden achterover leunen als er eenmaal een wet is. We hebben niet meer dan een eerste stap gezet in wat een marathon moet worden. En de rest van die marathon bestaat uit het onderzoeken wat de effecten zijn van de maatregelen die zijn genomen.” ■

Evaluatie Lucia de B.

Groenhuijsen houdt zich als wetenschapper niet alleen bezig met de positie van het slachtoffer in het strafproces. Zo is hij ook lid van de commissie strafprocesrecht van het ministerie van Justitie en was hij nauw betrokken bij de strafvorderingsherziening van 2001. Ook maakte hij in 2007 deel uit van de commissie evaluatie afgesloten strafzaken die de strafzaak tegen de Haagse verpleegkundige Lucia de B. onderzocht. Lucia de B. werd in 2004 tot levenslang veroordeeld voor de moord op zeven ziekenhuispatiënten. De commissie concludeerde dat er aanleiding bestond de zaak te heropenen. Vooral de toxicologische verklaringen van diverse deskundigen zouden in het onderzoek onvoldoende aan bod zijn gekomen. Inmiddels heeft de procureur-generaal bij de Hoge Raad, na nader onderzoek, een vordering tot herziening aangekondigd. De straf van Lucia de B. is voorlopig onderbroken.